

ARXIU HISTÒRIC
MUNICIPAL
REUS

**Butlletí informatiu de
l'Arxiu Municipal de Reus
n. 12 [estiu 2006]**

El fons del arxiu, una font inesgotable

Xavier Filella Fargas

Tinent d'alcalde de Cultura
de l'Ajuntament de Reus

La tasca de catalogació i classificació que s'està desenvolupant des de fa anys a l'Arxiu Històric Municipal ens permet poder accedir a una important quantitat de documents que fixen la imatge de la nostra ciutat al llarg de la història. Ja hem tingut l'oportunitat de fer esment en alguna ocasió a l'important fons documental, però tot coincidint amb la propera obertura de la nova seu del Centre de la Imatge Mas Iglesias, m'agradaria destacar el valuós fons fotogràfic de l'arxiu. Es tracta de fotografies d'orígens diferents, entre els quals podem destacar les provinents del propi arxiu municipal, unes 7.700 fotografies, que es troben repartides en cinc fons, el més voluminós dels quals és el procedent del *Setmanari Reus* amb 5.391 fotografies; després segueix la col·lecció d'àlbums de l'Ajuntament amb 1.355 imatges; també hi ha 450 plaques de vidre i unes 2.500 fotografies més que pertanyen a l'Arxiu Comarcal. En total, més de 10.000 imatges. Aquestes imatges, que es podran continuar consultant a l'Arxiu, passaran a formar part dels fons del Centre de la Imatge, on també estaran a disposició de tothom que les vulgui consultar.

A aquest informatiu trobareu referències a la tasca de divulgació i recerca que s'està fent. Xerrades, publicacions, estudis i un llarg etcètera d'activitats que fan del nostre arxiu un punt de referència obligat per a tots aquells que vulguin saber alguna cosa més sobre la nostra història, les nostres entitats, els nostres personatges. Una història cada cop més viva i present que tindrà a la nova seu de l'Arxiu, que continua els tràmits establerts, l'espai adient.

Edita: Regidoria de Cultura. Arxiu Municipal, Reus
Director: Ezequiel Gort

AHMR: Plaça del Castell 3A • REUS
AGA: Rafael de Casanoves, 6 • REUS
Tel. 977 010 054 • info.ahm@reus.net

Foto portada: Nena vestida de República (1931). (AHM).

DL: T-1442-97
Imprimeix: Arts Gràfiques l'Estel - Reus

La proclamació de la República a Reus

Estàtua del General Prim els primers dies de la República. (AHM)

Fa setanta-cinc anys, unes eleccions municipals, que foren tot un plesbicit a favor de la república, comportaren la caiguda de la monarquia i, si més no inicialment, la proclamació de la República Catalana.

A Reus, com arreu, guanyà la candidatura republicana que, en aquest cas, i sota el nom d'Entesa Republicana i Catalanista, agrupava el Centre Republicà d'Acció Catalana, el Centre Republicà Autonomista, el Foment Nacionalista Republicà, adherit a ERC i la Casa del Poble dels Radicals.

Després, el 14 d'abril, quan Francesc Macià proclamà a Barcelona la República Catalana, a Reus a les quatre de la tarda els membres de l'Entesa, constituïts en Junta Revolucionària, encapçalats per Evarist Fàbregas i seguits per una imponent multitud, anaren a l'Ajuntament, aleshores a la plaça d'Hèrcules,¹ on en van prendre possessió i proclamaren la República Catalana.

El nou alcalde, Evarist Fàbregas, en prendre possessió de l'Alcaldia, fa fer el següent parlament: "Ciutadans: em faig càrrec de la vara d'autoritat, en nom de la

¹ L'Ajuntament era provisionalment a l'Institut, perquè l'edifici del Mercadal estava en obres.

Junta Revolucionària, per posar-la al servei de la ciutat en nom de la República Catalana que ve a substituir el règim que fins al present ens ha ultratjat. Com a president de la Junta Revolucionària constituïda pels vint-i-un regidors que elegíreu el diumenge passat, proclamo la República i en nom d'ella us ofereixo la nostra autoritat per vetllar per l'ordre i la justícia, esperant de vosaltres que sabreu comportar-vos dignament per tal de consolidar el nou règim. Visca Reus! Visca Catalunya! Visca la República!"²

L'acta del Ple de l'Ajuntament d'aquella memorable jornada és la següent:³

Proclamació de la República

Sessió celebrada el dimarts, dia 14 d'Abril de 1931

En la ciutat de Reus, el dia catorze d'abril de mil noucents trenta i u, trobant-se en la Casa Consistorial el Sr. alcalde Don Josep Caixés Gilabert, s'han presentat acompanyats d'una gran multitud, els Srs. que a continuació es nomenen que foren tots ells elegits per al càrrec de regidors d'aquest Ajuntament en les eleccions municipals celebrades el passat diumenge, dia dotze, Srs. Evarist Fàbregas Pàmies, Francesc Abelló Pascual, Antoni Andreu Abelló, Francesc Balsells Cardona, Josep Banús Sans, Josep Bieto Andreu, Josep Borràs Massaguer, Enric Cavallé Muixí, Josep Cabrer Borrell, Jaume Clariana Vendrell, Baldomer Clivillé Damunt, Amadeu Ferrater Gili, Antoni Gatell Alberich, Josep Jordana Borràs, Ramon Jordana Montserrat, Antoni Martí Baiges, Josep Miquel Pàmies, Josep Monner Vázquez, Tomàs Ribes Monter, Emili Tortajada Martí i Caietà Virgili Veciana.

Els esmentats senyors van presidits pel Sr. Evarist Fàbregas Pàmies, un dels elegits regidors. L'hora en què fan la seva entrada a la Casa Consistorial és la de les quatre de la tarda.

Els manifestants es dirigeixen al saló de sessions, on hi ha l'alcalde Sr. Caixés, acompanyat del tinent d'alcalde Sr. Sabater. Cal fer constar que entra en la Casa

² Segons publiquen Joan NAVAIS i Frederic SAMARRA, a *Història General de Reus*, vol. IV. Ajuntament de Reus, 2003. Sobre aquest moment a Reus vegeu aquesta obra.

³ AHMR, Llibre d'Actes, 1931. fol.1-3.

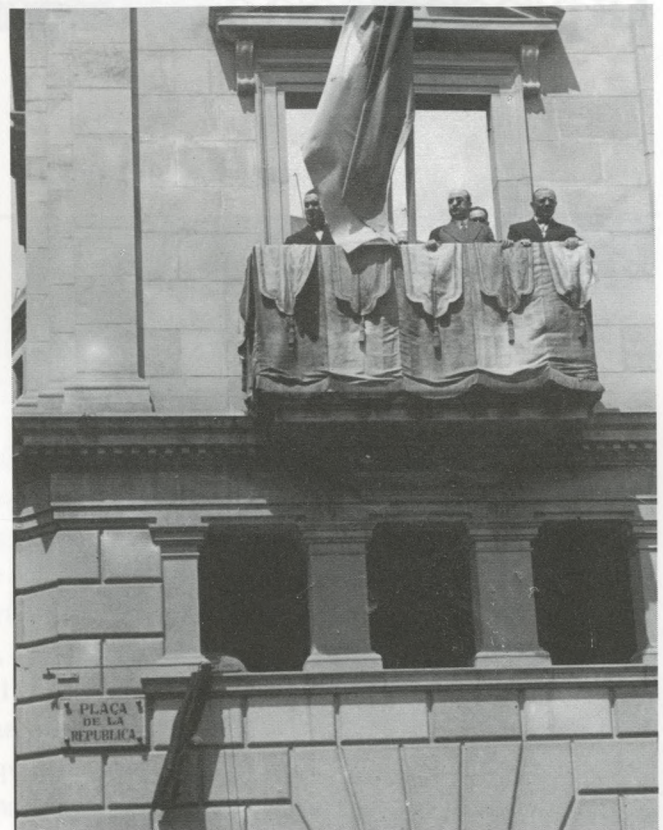
Consistorial acompanyant els senyors regidors una numerossíssima manifestació composta de milers de persones que porten banderes republicanes, de les quals en són posades al finestral que hi ha en la façana de la Casa Consistorial.

Arribada la manifestació amb el major ordre i entusiasme a la Casa Consistorial, fan entrada al saló de sessions i de seguida es presenta al mateix, l'alcalde Sr. Caixés, qui ocupa la cadira presidencial, sentant-se a la seva dreta el regidor i fill predilecte de la ciutat, Sr. Evarist Fàbregas Pàmies.

El Sr. Alcalde fa ús de la paraula i diu que sempre ha tingut la convicció de que l'alcalde ha d'obeir els dictats de l'opinió i ha d'ésser fill de la voluntat del poble; per ço, tenint en compte els resultats de les eleccions municipals celebrades el passat diumenge, en les quals es manifestà ben clarament quin era el pensament polític dels ciutadans, creient que interpretava la voluntat popular, feia entrega de la vara d'alcalde, insígnia de la primera magistratura local, al Sr. Evarist Fàbregas, que en aquests moments històrics era proclamat per tot el poble com el primer ciutadà.

Tant els senyors regidors com el públic que omplia el saló de sessions i altres dependències de la casa, rebé amb forts aplaudiments el parlament del Sr. Caixés; i l'emocionant acte de fer entrega de la vara d'alcalde al Sr. Fàbregas fou també corejat per la multitud amb visques a la República i al ciutadà que, en nom de la mateixa, rebia el símbol de l'autoritat.

El Sr. Fàbregas passa tot seguit a la presidència del Consistori, i amb la major emoció del seu esperit, diu que parla com a president de la Junta Revolucionària de Reus i que com a tal rebia del Sr. Caixés la vara de l'Alcaldia, i com a tal alcalde de la ciutat es portaria sempre per correspondre a l'altíssima distinció que se li feia. Féu un càlid elogi del Sr. Caixés, que amb la seva honorabilitat i bon tracte havia complert degudament la missió que l'Ajuntament va confiar-li i que sempre havia treballat amb el major entusiasme per a la ciutat, defensant els seus interessos i responent sempre a les corrents democràtiques en les que es mou l'esperit dels ciutadans reusencs. Diu, després, que en aquelles hores solemnes s'estava canviant el règim polític de l'Estat espanyol i si bé no se sabia que a Madrid hagués estat encara substituïda la monarquia per la república, a Barcelona i altres pobles catalans es proclamava la República Catalana; per el que la ciutat de Reus, seguint la tradició eminentment republicana, devia sumar-se al moviment general de Catalunya; i per això, en aquesta hora solemni, en nom de la Junta Revolucionària i davant del poble congregat en aquesta Casa Consistorial amb tot l'entusiasme i convicció de la seva ànima, proclamava la República Catalana; i en nom de la mateixa ofereix la seva autoritat per garantir l'or-

Canvi del nom oficial de la plaça del Mercadal per plaça de la República (1931). (AHM)

dre públic i la tranquil·litat ciutadana a fi que sense cap dificultat ni contratemps, es consolidi el nou règim que acaba d'establir-se.

Les paraules del Sr. Fàbregas són acceptades pels assistents amb frenètics aplaudiments i visques a Reus, a Catalunya i a la República.

Segueix després el Sr. Fàbregas en l'ús de la paraula i recomana al poble que tingui la deguda serenitat i que no pertorbi la normalitat de la vida ciutadana, ja que la força pública no sortirà per a res al carrer, per quant confia en l'altesa de mires de tots els ciutadans i espera que tots es constituïran en defensors del dret i de la justícia perquè es consolidi el nou règim i duguï a la pàtria els profitosos resultats que tots tenim dret d'esperar.

Acte seguit es treu del saló de sessions el retrat d'Alfons XIII, que abans de començar l'acte havia estat retirat del lloc d'honor que ocupava en el saló consistorial.

La Junta Revolucionària, acorda estar reunida en sessió permanent mentre durin les actuals circumstàncies, per assumir completament el govern de la ciutat i dictar les ordres i disposicions precises per a la major tranquil·litat pública.

I per a l'efecte de que consti d'una manera clara i precisa el fet històric de la proclamació de la República en aquesta ciutat de Reus, s'estén la present acta que, llegida i acceptada, la firmen tots els senyors que han assistit a la mateixa, junt amb l'autoritzant secretari.

L'Arxiu, una eina per conèixer la història de la ciutat

L'Arxiu Municipal, com a institució pública dedicada a la conservació i a la difusió del patrimoni documental de l'Ajuntament de Reus, realitza la seva activitat tant en el vessant administratiu com en el cultural. Una activitat que creix, però també evoluciona, d'any en any, en la mesura que ho exigeix la mateixa societat. No cal dir que la progressiva implantació de les tecnologies informàtiques i les xarxes telemàtiques –quant a la generació, conservació i consulta dels documents– influeix, i encara influirà més en els propers anys, en la forma en què l'Arxiu desenvolupa la seva activitat quotidiana. Alhora, aquest és cada cop més una institució de referència per al coneixement de la pròpia història, al posar a disposició dels investigadors la seva documentació, però també al fomentar el coneixement dels seus fons, tot generant propostes de divulgació històrica.

Les activitats de divulgació

En la línia de treball que ha caracteritzat els últims anys, l'Arxiu ha programat un seguit de conferències, col·loquis, sessions de treball amb grups d'estudiants i petites exposicions, generades des de la mateixa institució o comptant amb la col·laboració d'altres departaments municipals i d'associacions ciutadanes. També ha acollit nombrosos actes. El resultat és del tot positiu tant pel que fa al balanç de públic com per la diversitat de continguts.

L'any 2005 es va iniciar amb la presentació del llibre *Sia de tots conegut... Catàleg de pergamins de l'Arxiu Municipal de Reus, 1 (1020-1350)*, un instrument de descripció que va servir, alhora, per motivar l'interès sobre els primers moments de la vila.

Una mostra fotogràfica, "El Carnaval de Reus. Fotografies d'arxiu", del 20 de gener al 9 de febrer, possibilitava apropar-se a una festa que compta amb una llarga tradició a la ciutat, des del seu vessant més gràfic: els grans carnivals de l'entorn de 1900. L'exposició es va complementar amb una conferència. Com també es va fer amb l'exposició "Els documents del canal", de l'11 de novembre al 9 de desembre, en motiu de la celebració del segon centenari de l'intent de construcció d'un canal navegable entre Reus i Salou. A més, l'activitat va generar una sèrie de xerrades dirigides a l'alumnat de batxillerat.

En clau d'aproximació a la història més recent, l'Arxiu va programar dos cicles de conferències. El primer, el febrer, dedicat als primers comunistes reusencs (1920-1936) amb la participació de Manuel Moreno, Joan Navais, Frederic Samarra i Salvador Palomar.

La commemoració del centenari del naixement de Frederica Montseny Mañé va motivar l'organització del Cicle "Frederica Montseny, una mirada reusenca", del 25 d'octubre al 17 de novembre, entre l'Arxiu Municipal, la Regidoria de Polítiques per a la Igualtat i el Centre de Formació Permanent de la Fundació URV. Es va presentar una exposició produïda per l'Institut Català de les Dones i es van realitzar diverses conferències, com les de Susanna Tavera, Laura Vicente o Emili Cortavitarte. També va tenir lloc una taula rodona, amb projecció de pel·lícules de l'època, sobre "Cinema i revolució".

Dolors Marin va tancar el cicle amb "La família Montseny, un laboratori de les idees", títol d'una recerca sobre el procés de formació ideològica de Frederica Montseny i l'activitat del seus pares –especialment, en la seva etapa reusenca– que publicarà l'Arxiu aquest 2006.

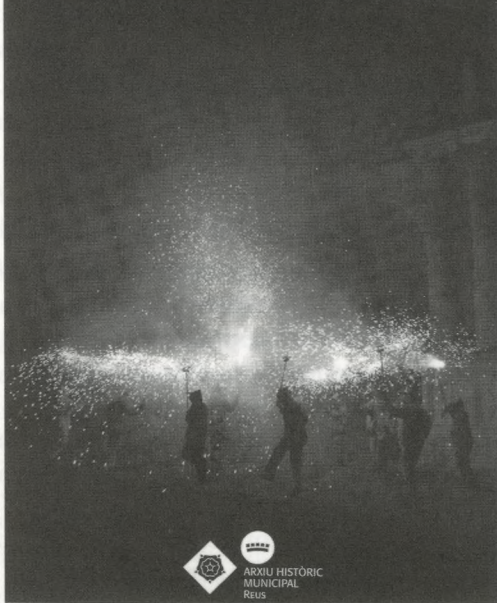
Altres activitats de divulgació històrica i cultural van ser el Cicle sobre "Els Armats", amb xerrada a càrrec de Jaume Massó, una taula rodona i una exposició, activitats organitzades conjuntament amb Carrutxa, el mes de març, o les Jornades "Memòria històrica del cooperativisme obrer", en col·laboració amb la CGT Baix Camp-Priorat.

El 19 d'abril es va presentar el llibre de Dolors Marin, *Ministros anarquistas. La CNT en el gobierno de la II República* i el 23 de novembre va tenir lloc un col·loqui sobre "Franquisme, repressió i resistència" amb la projecció del documental *Muerte en el Valle*.

Si a aquestes activitats hi sumem les que l'Arxiu va acollir, programades per altres departaments municipals, així com per diverses entitats –l'Arxiu acull habitualment les conferències de la Trobada de Música Tradicional o l'exposició de pessebres de la Congregació Mariana–, el resultat és que durant el 2005 es van fer nou exposicions, quatre cicles de divulgació històrica organitzats per l'Arxiu, alguns amb la col·laboració d'altres entitats, cinc presentacions de llibres, de les quals tres han estat organitzades per l'Arxiu i trenta-quatre conferències. El nombre total aproximat d'assistents en aquests actes, s'apropa a les tres mil persones.

Ezequiel Gort, Salvador Palomar i Josefina Roma

Misericòrdia: la societat reusenca i les festes

Pel que fa les edicions, dins la col·lecció "Publicacions de l'Arxiu Municipal" s'ha editat un llibre, el corresponent al núm. 10, *Misericòrdia, la societat reusenca i les festes*. Així mateix, s'han publicat els números 10 i 11 del *Butlletí informatiu de l'Arxiu Municipal*.

Finalment, consignar que s'ha seguit col·laborant amb altres regidories, departaments i organismes municipals, com ara l'IMAC pel que fa a les festes majors i altres activitats, com poden ser alguns dels actes de lliurament dels Premis Reus el mes de novembre, o bé amb l'Institut de Museus amb el préstec d'alguns documents del fons "Güell i Mercader" amb destinació a l'exposició "Pensament i literatura a Reus al segle XIX".

La gestió del fons documental

En el camp del treball intern i la consulta dels fons documentals tant per part dels investigadors com dels usuaris, en general, així com les consultes internes generades des dels diversos departaments de l'Ajuntament, l'Arxiu també ha mantingut una notable activitat al llarg de l'any.

En primer lloc les transferències, és a dir, la documentació que ingressa a l'Arxiu procedent dels diversos departaments municipals. Aquest any s'han comptabilitzat un total de vint-i-set transferències procedents de setze departaments i que han comportat un moviment de dos mil quaranta-tres unitats d'instal·lació que ocupen un total d'uns dos-cents setanta-set metres lineals de prestatgeria. A causa del creixement constant del seu fons, l'Arxiu pateix de manca de capacitat en els seus dipòsits i, per això, mentre no es disposi dels

nous equipaments previstos, la documentació s'ha de repartir pels diferents espais que es disposa d'acord amb criteris funcionals, basats en la freqüència de consulta de la documentació. Per aquesta mateixa causa, l'entrada de nous fons obliga a fer alguns trasllats interns de documentació d'acord amb els mateixos criteris. Sumant les transferències i els trasllats, s'han fet trenta-sis moviments, amb un total de dues mil cent-deu unitats d'instal·lació que ocupen uns quatre-cents deu metres lineals de prestatgeria.

A banda, durant l'any 2005, també s'han produït algunes entrades de documents procedents de donacions particulars, entre les quals cal destacar el fons de Josep Tost Noet, bàsicament integrat per la documentació que aplegà com a resultat de la seva activitat com a dirigent veïnal. Ocupa un metre lineal de prestatgeria i comprèn un període cronològic de vint anys, entre el 1980 i el 2000; el fons de Joan Tomàs Bertran, consistent en vint-i-nou documents dels anys 1934 a 1939, que inclouen bàsicament algunes cartes des del front, fotografies, i documents sobre el seu afusellament el 1939; així com la donació de la Sra. Maria Trullàs, consistent en dues cartes del general Joan Prim, una de les quals autògrafa, de 1863, i una fotografia inèdita de Marià Fortuny. Així mateix hi ha hagut algunes altres donacions.

En l'apartat de tria i avaluació documental, s'han eliminat dues-centes noranta-quatre unitats d'instal·lació, el que ha suposat l'alliberament d'uns trenta metres lineals de prestatgeria.

Pel que fa a les consultes de documents, l'Arxiu Municipal n'ha atès en total mil cent seixanta-nou, sumant les peticions internes i externes, i sense tenir en compte les consultes corresponents a l'Arxiu Històric, que comptabilitza l'Arxiu Comarcal del Baix Camp.

L'Arxiu ha rebut, des dels diferents departaments de l'Ajuntament, set-centes seixanta-cinc peticions de consulta documental (set-cents deu expedients i quaranta-cinc d'hemeroteca), fet que ha comportat un total de mil setanta-cinc consultes internes per localitzar els documents o bé les informacions sol·licitades. També s'han elaborat deu informes sobre temes històrics per a l'Ajuntament.

Respecte a la consulta externa, s'han atès tres-centes cinquanta-vuit consultes, de les quals, cent trenta-cinc són d'investigadors, cent dues d'usuaris amb interès legítim —és a dir, de persones que els cal consultar els expedients que els afecten directament—, cent de temes d'assessoria històrica o bé arxivística, i vint-i-una a butlletins oficials i hemeroteca. Part de les consultes dels investigadors corresponen també a assessorament sobre fons documentals que després s'han consultat a l'Arxiu Històric.

Finalment, és interessant destacar l'atenció als mitjans de comunicació, ja que s'han fet trenta-sis consultes que normalment no han comportat moviment de documentació i s'han resolt sovint per telèfon, de manera presencial o bé en forma d'entrevista, d'assessorament històric i sobre els fons de l'Arxiu.

L'antiga àliga festiva de Reus

L'Àliga de Reus, en l'actualitat. (foto: S. Palomar).

Enguany fa deu anys de la reincorporació de l'àliga al seguici de la festa major reusenca. Tot i que el seu simbolisme històric, la cronologia de la seva presència a les celebracions dels segles XVII i XVIII, i la seva funció en la festa van ser objecte d'estudi en el moment de la seva recuperació,¹ l'anàlisi de la documentació conservada a l'Arxiu Municipal possibilita encara una aproximació més acurada a la trajectòria d'un element d'imatgeria popular que, durant poc més

¹ Vegeu Ezequiel GORT i Salvador PALOMAR, *L'Àliga de Reus*. Reus: La Creu Blanca, 1996.

Salvador Palomar

de cent anys, va aportar un component de solemnitat a les festes reusenques.

No pertoca ara insistir en la funció protocolària d'aquest animal festiu que –pel que coneixem de diferents poblacions on havia existit– figurava a les processons en lloc destacat i honorava els personatges amb la seva dansa cerimonial. L'àliga era un animal coronat, símbol de poder, que en el cas de Reus es feia més evident pel fet de portar una mangala sota l'ala. L'àliga era, a més, l'única bèstia festiva del seguici del Corpus que podia ballar a l'interior de l'església.

L'àliga reusenca és documentada des del 1627, any del que consta el pagament de dues lliures pel concepte de "Guasch, dansar la àliga".² De fet, és gràcies als assentaments comptables del municipi que podem seguir en bona mesura la trajectòria d'aquesta peça tot apropant-nos, a més, a les seves particularitats en el conjunt de demostracions festives de la vila.

Efectivament, Reus viu a la segona dècada del segle XVII, un moment de consolidació del seguici festiu de Corpus i Sant Pere. Apareixen en aquests anys els elements festius de propietat municipal, als quals cal afegir els balls o representacions que promouen les confraries d'ofici.³ El cas dels gegants és prou evident: documentats des del 1620,⁴ a partir del 1621 –es pot afirmar que fins a l'actualitat– participaran, sense altres interrupcions que les que afecten al conjunt de la festa, a la celebració del Corpus i Sant Pere. També la mulassa apareix en

² AHMR, Protocol de pòlisses i albarans de Clavaria (PPAC), 1601-1644, s.f. 1627. Les notícies de pagaments que segueixen són de la mateixa font.

³ Per exemple, el ball de Dames i Vells o el ball de Cavallets.

⁴ A la solemnitat de trasllat del Santíssim al convent de Sant Joan. AHMR. *Memorial dels actes i censals {que} corresponen a lo Comú*, 1605-1630. Fol 62v-64r.

aquell moment, el 1628. I, alguns anys, la mateixa vila pagarà la sortida d'algunes danses, com el ball d'Espases (1632) o el ball de Prims (1633).⁵

La documentació ens mostra com, al llarg dels cent anys en què va ser present a la festa, les sortides de l'àliga presenten una notable intermitència. A banda de les situacions de crisi generalitzada –entre 1640 i 1680, per exemple, per raó de la guerra i les epidèmies– hi ha altres moments en les quals, malgrat celebrar-se la festa amb normalitat, l'àliga deixa de sortir.

Potser la raó d'aquesta discontinuïtat cal cercar-la en la pròpia funcionalitat de l'animal i les exigències de la seva sortida al carrer.

S'ha dit que el seu ballador havia de ser un mestre de dansa. Aquesta és una circumstància que apareix poc explicitada –per exemple, el 1683– tot i que hi ha indicis que el ballador havia de comptar amb una certa qualitat. Ens ho fa pensar el fet que, a diferència dels gegants i la mulassa que són ballats per treballadors municipals, el ballador de l'àliga canvia sovint i encara, algun cop, es va a cercar fora vila. De noms de balladors en coneixem alguns dels quals anotem l'any que apareixen documentats per primera vegada. Per exemple, Guasch (1627), Llor (1628), Palau (1632), Pau Sabrés (1691) –que en fou el ballador diversos anys–, Jaume Sabrés (1696), Torner (1725), Mr le Sonde (1729) –un ballador de cognom francès– Anton Martí –de Vila-seca– (1732), Josep Torrell (1733), Carles Bolnech (1734), Josep Damit (1736), Diego Figueras (1737) o Miquel Estapar (1738).

Un altre fet a considerar –encara que amb matisos– és que, ben sovint la documentació diferencia entre “dansar” l'àliga i “ballar” els gegants o potar-los. L'ús d'aquests verbs podria reflectir efectivament l'existència d'una dansa específica per a l'àliga. Cal dir, però, que en alguns moments es parla també de ballar l'àliga i que, fins i tot, aquesta és portada alguns cops per la mateixa colla encarregada de treure al carrer els gegants.

L'àliga surt sempre a les grans solemnitats –aquest és un fet evident ja que sovint la seva sortida en aquestes ocasions comporta reparacions– i ho fa, amb major o

⁵ A les relacions de pagaments consta com Savall, treballador del municipi i responsable de la colla que balla els gegants, passa el 1632 –hi ha una correcció en els assentaments– a tenir cura del ball d'Espases i, a l'any següent, d'una segona dansa de la qual no s'esmenta el nom. Tanmateix aquell mateix any figura la compra de “casetas y cascavells” fet que fa suposar que es tracta del ball de Prims. Les dues danses segueixen sortint en els anys següents i el 1639 consta un pagament al mateix Savall per cascavells. AHMR. PPAC 1601-1644, s.f.

Àliga coronada, segons un dibuix reusenc dels segles XIV-XV. (AHMR).

menor continuïtat, en altres anys. Sembla factible creure que s'intenta mantenir-la dins el seguici, però que la necessitat de comptar amb un ballador especialitzat i el deteriorament de la peça, que necessitaria ser reparada força més sovint que els gegants, motiven les interrupcions.

Tal com s'ha dit la primera referència documentada de l'àliga és de 1627 i creiem que fins al 1640 va sortir amb regularitat. Després d'uns anys sense festes de Corpus i Sant Pere –si més no, al carrer– el 1681 tornen a sortir els gegants i el 1683, l'àliga. Aquest any fou necessari refer-la ja que es trobava molt deteriorada. S'encarregà d'aquesta tasca en Joan Pau Ferrer, per la qual va rebre vuit lliures i quinze sous. Aquest arranjament correspon a la necessitat de recuperar l'animal per a la gran celebració del trasllat de la imatge de la Mare de Déu de Misericòrdia, que es trobava a la vila des de 1652, al seu santuari. D'aquesta festa es conserva un testimoni que ens indica el paper cerimonial de l'àliga, ja que al passar la processó per la plaça del Mercadal, on l'arquebisbe de Tarragona contemplava el seu pas “davant de sa Il·lustríssima, en casa de Joseph de Simó, se cantà sonorament y dansà la àguilla molt destrament”.⁶

Fins a la Guerra de Successió, l'àliga torna a sortir, amb alguna intermitència potser provocada pel seu

⁶ AHMR. Fons comunitat de preveres. Resolucions, 1681-1720, f. 14.

deteriorament o pel fet que es reservava per a les festes més solemnes. Però algun any, com el 1692 i el 1693, la treu a ballar la mateixa colla que porta els gegants i la mulassa. Des d'aquest moment i fins ben entrat el segle XVIII el seu ballador més habitual serà Pau Sabrés, tot i que en coneixem d'altres.

A més de les festes de la vila se celebraven a la ciutat les festes de barri, a la vuitada de Corpus i les festes patronals de les confraries d'ofici. La documentació gremial conservada és minsa, en comparació a la municipal. En tot cas, hi ha alguns testimonis de la participació dels elements festius de la vila en les festivitats de les confraries. Si més no, a finals del segle XVII sabem de la presència dels gegants i la mulassa en la festa de Santa Susanna, patrona de la comunitat de preveres, junt amb altres balls i danses.⁷

El maig de 1696, la confraria dels pagesos reusenca celebra una festa solemne per la pregària de Sant Isidre. Se celebren oficis a la prioral, es porta una capella de cantors de Lleida, es guarneix l'església i el campanar i, pel que fa a la part festiva de carrer, surten els gegants i l'àliga. A més, hi ha tronada i focs artificials.

Les despeses de la sortida de l'àliga són a càrrec de la pròpia confraria: "per haver dut la àliga lo dia de la festa del reso de sit sant", "per unes sabates per l'ome que va portar la aligue lo dia de sant Asidro", "per unes miges per ballar l'àliga, lo dia de sant Asidro".⁸

L'àliga i la Guerra de Successió

La Guerra de Successió fou, a Reus, una guerra entre aligots i botiflers.⁹ L'àliga com a símbol heràldic adquirí una significació que a Reus acabaria influint decisivament en la desaparició de l'entremès festiu. L'àliga festiva va arribar a aquest moment novament malmesa —sembla que portava alguns anys

sense sortir— i el 1705 va caldre arranjar-la de nou i pintar-la. Va ser una feina que va portar a terme Melcior Nogués i per la qual va rebre quatre lliures per adobar-la i pintar-la. No sembla, tanmateix, que se celebrés cap solemnitat específica que motivés la seva reparació. L'àliga va sortir per Corpus i Sant Pere.

La guerra portà Reus a abraçar molt aviat la causa del rei Carles III, arxiduc d'Àustria. El 3 de juliol de 1706, el rei entrava a Reus acompanyat per un gran seguici, al qual no faltaren els gegants i la mulassa, així com els diversos balls portats per les confraries. Tanmateix, però, resulta curiós constatar que la presència de l'àliga no figurei documentada en les relacions que es coneixen de la solemnitat. Probablement devia sortir a l'igual que les nombroses danses gremials que només apareixen esmentades de manera genèrica, però es sorprenent que no s'esmenti explícitament un animal que pertanyia als entremesos propis de la vila —com els gegants i la mulassa, aquests sí ben explicitats— i que ben aviat esdevindria un clar símbol de la causa austriacista. Cal situar, però, la identificació de l'àliga festiva amb els partidaris del rei Carles un temps més tard, probablement a partir del 1712.

En tot cas, segueix sortint i espatllant-se ja que el 1709 li calen més reparacions. El 1712 Reus obtingué el títol de ciutat. El consell reusenc féu la petició, el maig d'aquell any, a la reina governadora —el rei Carles llavors ja no era al Principat— i aquesta va signar el privilegi, el 3 de juny, concedint que Reus fos "Imperial Atenta Ciutat" i entre els honors i distincions dels quals podia gaudir, hi havia el de poder afegir una àliga al seu escut.

A partir d'aquest moment l'àliga i, de rebot, l'àliga festiva esdevindran senyals de suport a la causa austriacista. Una identificació que acabà esdevenint llegenda històrica. A mitjan segle XIX —i encara al segle XX— la veu popular afirmava que l'àliga reusenca s'havia construït amb motiu de la concessió del títol de ciutat. Andreu de Bofarull ho reflectia així als seus annals "Cuando en 1712 se recibió el título de ciudad, á fuer de símbolo en las demostraciones públicas que se hicieron, apareció ante la vieja tarasca la figura de una colosal águila que a los pocos años arrinconaron los antiguos filipistas, quizá por antipática". Una apreciació errònia que, malgrat tot, es prou indicativa de l'empremta que deixà en la memòria col·lectiva.

El 1713, ja sota la dominació borbònica, la vila celebra el naixement de Ferran, fill de Felip V, amb oficis religiosos i disparant "los mascles, cuets, trons y altres instruments de foch; per demostrar la singular alegria nos cap com a tants interesats a la multiplica-

⁷ "El dia de santa Susanna de 1689 que se féu una gran festa de lluminària, de quets, y-s trageruan lus gegants y la mulassa ab molts balls de dibersus entramesus". ACBC, Fons Caixés, Llibreta de Joan Caixés.

⁸ AHMR. Fons Confraria de Santa Llúcia, Albarans i rebuts, 1694-1697.

⁹ La denominació de botiflers per designar els partidaris de Felip V és prou coneguda. A Reus, tanmateix, sabem que s'anomenava aligots als partidaris de Carles d'Àustria. Veg. Celdoni VILÀ, *Amor al rey y a la pàtria. Vinguda de Pere Juan Barceló, dit Carrasclat, en Reus (1713-1749)* Reus: Associació d'Estudis Reusencs, 1954, p. 98.

ció de la successió de Nostre Rey y Senyor” a més de fer “tot lo demás que se acostuma en las festas de semblant assumpto, so és àguila, gegans y mulaça”.¹⁰ Ben aviat, però, l'àliga va quedar arraconada a la Casa de la Vila, sense sortir fins al 1725, any en què es va signar el Tractat de Viena, en virtut del qual, entre altres aspectes, es concedia una amplíssima amnistia per causa de la Guerra de Successió.

De la significació política de l'animal festiu n'és bona mostra l'agressió que va patir, el 1721, mentre era desada a l'Ajuntament. Un text coetani descriu explícitament el furor amb què es consumà la malifeta: “Ramon Cardona, paraire, y Esteve Estapà, paraire, regidors en lo corrent any, tallaren la corde de la àliga per dalt de la taulada, y caigué en lo quarto demunt lo traspol y se obrí tota per los costats. Li tallaren de un costat dret del bech de dalt la mitad; en lo pit li pegaren més de 10 burxades; en la mangala cadaren los forats redons, la que està molt mal tractada”.¹¹ D'aquí se'n desprèn que durant aquest temps s'havia guardat penjada en un lloc alt, probablement dins la mateixa Casa de la Vila —ho manifesta la impunitat en què es va cometre l'acció—, o si més no va ser aquí on després, com veurem, va ser reparada. Després, el 1725, els austriacistes —entre ells, l'autor d'aquests textos, Ramon Fina i un frare franciscà que havia estat exiliat— van anar, per dues vegades, a comprovar els danys: “De propòsit nos miràrem mol bé primera, y segona vegade, las faridas mortals tenia la pobra aligueta, i-n ferem bon testimoni quan se presèntia lo cas”.

El 1725, doncs, l'àliga va haver de ser refeta i els treballs van anar a càrrec de l'adroguer Joan Roger, pocs dies abans de Sant Pere de 1725, segons la determinació presa pels regidors reusencs el dia 2 de juny. De la mateixa manera, per tal de fer la festa molt lluïda, també determinaren la sortida dels gegants i la mulassa, tots nous amb vestits nous. Els treballs de reparació, així com els vestits dels gegants, es feien “dal en la sala Casa de la Vila”. Joan Roger va cobrar deu lliures “per los treballs de fer l'àliga”. Uns altres artesans també hi van col·laborar, com és el cas de Jaume Beltrí, que va cobrar catorze sous per “fer els dos ulls al àliga”. Si més no, aquesta notícia ens informa que probablement durant l'agressió l'animal també va perdre els ulls, o van restar molt malmesos. Finalment, també va caldre “fer 2 anellas per l'àliga”. En

aquest cas cal suposar que eren unes peces estrictament funcionals, per guardar l'animal penjat.

L'acord de l'Ajuntament, davant la nova de la pau i l'ordre de la superioritat, va ser el següent: “Lo magnífic ajuntament, atesa dita proposició, ha deliberat fer aquellas demostracions insinuadas en dit orde i [...] considerant que serem ja pròxims al dia de Sant Pere, patró de esta vila, ha tingut a bé que quant més prest se puga se cante lo Te Deum en acció de gràcias, avisant a todas las comunitats ecclesiàsticas per a què nos acompanyen en sos respectius convents, com se ha practicat sempre en semblants casos, i tocant a las lluminàrias y demás demostracions de alegria, que sian estas diferidas per la diada y festa de nostre patró Sant Pere y que la vigília de dit sant, se corren las lluminàrias per tot lo poble, i se proseguescan per tres dias acompanyadas de alguns fochs artificials de coets de corda, voladors, etc; y respecte de no poder servir y acompanyar la funció los gegants, àguila i molassa que primerament no se emmedian per estar derrotats i casi inútils per eixir en públich, ha determinat que es fassen compóndrer i se abillen de nou ditas figuras ab lo menos gasto que-s puga, per a que pugan eixir en públich y servir per a semblant diada”.¹²

El 29 de juny, finalment, va poder tornar a sortir l'àliga: “sortí la àliga a la profesó de Sant Pere, y la dansà lo Torné, carrer Galera, al devan Casa la Vila”. A més, també van sortir els gegants amb els seus vestits nous, la mulassa i diversos balls a càrrec del municipi: Bastons, Cercolets, Gitanes, Pastorets, Valencians o Dames i Vells.¹³

A partir d'aquest any, l'àliga tornarà a sortir amb certa regularitat fins a la seva definitiva desaparició, a finals de la dècada de 1730. Segurament amb dificultats, perquè es malmetia amb facilitat. El 1729 va ser ballada per Mr la Sonde i el 1732 el dansaire era de la veïna població de Vila-seca.

La darrera sortida notable de l'àliga que ens és coneguda, va ser el 1733, amb motiu de les festes en honor a Sant Bernat Calbó. En la relació que es conserva d'aquestes festes hi consta que al començament de la processó hi anava l'àliga reial “que a paso lento parecía que iba abriendo anchuroso camino”.¹⁴ Per sortir, s'hagué d'adobar novament.

¹² AHMR. Actes del consell 1710-1741, 2/06/1725.

¹³ AHMR. Comptes 1724-1727.

¹⁴ *Relación de los sagrados alborozos en que prorrumpió la siempre insigne y antiquísima villa de Reus en los dias 25, 26 y 27*

¹⁰ IMMR. Llibre de Promenies, s.f. 6/10/1713.

¹¹ VILÀ, *Amor al Rey y a la pàtria...* p. 98-99.

L'àliga continuà sortint en els anys següents. I també necessitant reparacions. El 1734 i el 1735 ens consten pagaments a Josep Marquès pels “treballs fets en adobar la àguila”. L'última notícia de pagament a un ballador de l'àliga correspon a la Clavaria de 1738. Cal tenir en compte que el 1739 es van efectuar diversos arranjaments als gegants i la mulassa. Potser, en aquest moment –per motiu de la seva significació, però també del cost del seu manteniment– es va optar per prescindir d'aquest animal festiu.

Per Corpus i Sant Pere

De la forma de l'àliga històrica de la ciutat en sabem poca cosa. No s'ha conservat cap iconografia de l'època i les descripcions que tenim són prou minses. Bofarull en els esmentats annals, afirma que es tractava d'una àliga “colossal”. Tanmateix un text coetani —el de 1725— l'esmenta en diminutiu, com a “aligueta”. De fet, no es pot afirmar que l'animal festiu no hagués estat renovat totalment alguna vegada.

Sabem que portava un bastó de comandament com a símbol de poder i que, al bec, s'hi posava un colom viu, tret comú a altres àligues festives. Els pagaments pel colom apareixen diverses vegades en la documentació, així com la compra de mitges per al ballador i sobretot, de sabates. A l'igual que succeïa amb els portadors dels gegants, la mulassa o la imatge de Sant Pere, el consell municipal obsequiava el ballador de l'àliga amb un parell de sabates cada any, que podien ser adquirides conjuntament –per exemple, a “Mariano Aleu, sabater, sabates per ballar àliga y gegans” (1738)– o incloses en la despesa particular de l'animal, com a “Pau Sabrés, ballar la àguila, colomins y sabates, dia de Corpus y Sant Pere” (1693).

Les sortides habituals de l'àliga corresponen a Corpus i Sant Pere. Cal afegir-hi, a més, les solemnitats de caire cívic o religiós a càrrec de la vila. I encara caldria afegir-hi aquelles corresponents a les confraries tot i que, com ja s'ha dit, la documentació en aquest cas és molt menor.

Sobre la melodia del ball de l'àliga i el seu acompanyament musical de la peça no hem trobat cap document a l'Arxiu. En alguns quaderns de llibertats d'orgue s'hi anoten melodies de danses que podrien correspondre a les interpretades a Reus.

de octubre de 1733, con el especioso motivo de haberse dignado N. SS. Padre Clemente XII conceder la extensión del rezo propio del gloriosísimo San Bernardo Calvó... Barcelona: Impremta de Marià Martí, 1735, p. 104.

L'àliga saludant al consistori a l'anada a completes. (Foto S. Palomar)

Ens consta que a la mateixa època, els gegants s'acompanyaven de flabiol i tamborí –consten, per exemple, els pagaments del “salari ballar gegans, mulassa, tamborinaire y agranar Mercadal” (1687) o a “Pere Pujol flauta y tamborino, tocar als jagans” (1767)– però enlloc figura explícitament quins són els músics que acompanyen l'àliga, probablement perquè la melodia era interpretada pels ministrils del municipi.

L'àliga estrenada el 1996, obra de l'escultor Manel Llauredó, s'inspira en el model d'àliga festiva que és present en altres poblacions de Catalunya. Patinada d'or, al cap du una corona forjada amb vidres de colors. Per Corpus i per Sant Pere, porta un colom –en l'actualitat, de cartró-pedra– al bec. Sense oblidar altres detalls –com el del bastó de comandament– que ens són coneguts per la documentació conservada a l'Arxiu Municipal.

Algunes notes sobre els inicis del convent de Sant Joan

Ezequiel Gort

L'estiu de 1606, fa quatre-cents anys, es va iniciar, no pas sense problemes, el primer convent carmelità de Reus, posat sota l'advocació de Sant Joan Baptista, i ocupà el solar on actualment hi ha l'Hospital de Sant Joan el qual, encara avui, en part utilitza el vell edifici, bastit a partir de la primeria del segle XVII.

El convent es va fundar a iniciativa d'un reusenc, Francesc Robuster i Sala, bisbe de Vic,¹ amb la motivació de dotar Reus d'un nou monestir, que alhora que servís de col·legi fos també el seu propi panteó, on havia de ser portat i enterrat.

Els orígens del convent —ben conflictius— ja van ser tractats per Eduard Toda, a *Los convents de Reus y sa destrucció en 1835*, publicat el 1929, i també són comentats per Josep Alsina, a *El convent de Sant Francesc de Reus*, publicat el 1985, on va ampliar en alguns aspectes el text anterior. També n'aporta una certa notícia Gabriel Beltran, a *Fuentes históricas de la provincia O.C.D. de San José*, publicat a Roma el 1986. Finalment també cal esmentar el manuscrit que es conserva al Museu de Reus, inèdit, obra de Celedoni Vilar i redactat quan encara existia el convent, cap al començament del segle XIX: *Col·legi de Carmelitas Descalsos de Reus, any 1606*.

¹ Hom el fa natural d'Igualada i no pas de Reus, lloc del qual només ho seria la seva mare (PLADEVALL, «Francesc Robuster i Sala», dins *Gran Enciclopèdia Catalana*, v. 19 p. 415). Segons diu Olesti, Josep Iglésies sospitava que era de Vic i que Robuster era el cognom de la mare, anteposat al del pare (OLESTI, *Diccionari Biogràfic de Reusencs*, v. 2 p. 562). Tanmateix, els textos que s'esmenten a continuació parlen de Reus com a «pàtria sua» i fins un text notarial de 1605 —que el mateix bisbe Robuster havia de tenir a les mans— concreta que el convent es feia a la «vila de Reus, de la qual com dit és, dit reverendíssim senyor bisbe de Vich és natural» (AHMR, lligall «Confraries, esglésies i convents, 1488-1865», convent de Sant Joan, doc. núm. 2).

ELYR. DID. FR. ROBUSTER. Y SALA. N. V. D.
REUS. Y OBISPO DE VIC. ALL. 27 DE ABRIL. DE 1606.
DEL COL. L. DE P. CARM. ESC. DEL S. PATR. CAS.

Retrat del bisbe Robuster conservat a la Galeria de Reusencs il·lustres de l'Ajuntament de Reus.

En el present article, que només s'ha d'entendre com una contribució més al coneixement d'aquests fets, els quals seguirem a través de les actes de l'Ajuntament, que és una font que, pel que fa al present cas, és pràcticament inèdita.²

² AHMR, Llibre del Consell, 1593-1610. La majoria de les notícies inèdites que segueixen, així com totes les transcripcions, corresponen a la referida font i en aquest cas, per evitar una reiteració de notes, no s'indicarà la procedència.

Segons Toda, el bisbe Robuster va començar a planejar la fundació el 1602 i aleshores va enviar dos frares a Roma³ per tal d'aconseguir l'autorització papal per portar a terme el seu projecte i després es posà en contacte amb el pare general i els definidors de l'orde carmelità que van aprovar les bases de la nova fundació el 15 de gener de 1605.

A Reus, però, sembla que la notícia de la iniciativa del bisbe de Vic no va arribar fins el 23 de maig de 1605, i de la mà del doctor Onofre Menescal.⁴ En aquell moment el bisbe ja devia tenir el projecte prou madur i pràcticament només li calia l'acceptació dels reusencs. I ho va fer per mitjà del referit sacerdot.

Aquell dia, i per aquest motiu, es va reunir el Consell a la casa de la vila i es va tractar per primera vegada de la nova, encara futura, fundació:

«En lo qual consel fonch proposat per los senyors de jurats dient ja antes com lo senyor doctor Menescal, rector de la Sellva, nos ha relatat i legida una carta del senyor don Fransech Sala i de Rebuster,⁵ bisbe de Vich, en la qual escriu al dit doctor Menescal dient en hela com està determinat de fundar un monestir de frares carmelites descalsos así en la villa de Reus, pàtria sua, i que los vol dotar de sis-sentes liures de renda i que per dit afecte girerà en la taula de la siutat de Barsalona catorsa milia liures, 12.000 ll. - s., per 600 ll. - s. de renda i 2.000 ll. - s. per la fàbrica, i que demana lo bisbe si a la villa li estarà bé, ho no, perquè sens lo consentiment i beniplasi no-l vol fundar, per so mire lo honrat consel lo feador.»

El bisbe Robuster no només plantejava a la vila la creació del convent sinó que també concretava uns aspectes tant importants com eren els del costejament de la despesa de la fàbrica —dues mil lliures— i del manteniment posterior d'una comunitat que es preveia no gens petita, ja que havia

³ Segons ALSINA, *El convent de Sant Francesc...* p. 97, el bisbe va enviar dos frares carmelitans a Roma, des de Vic, «per allà al 1604.»

⁴ Segons TODA, *Los convents de Reus...*, aquest sacerdot (que va ser el rector de la Selva del Camp entre els anys 1599 i 1606) era molt amic del bisbe Robuster i li atribueix que va ser ell qui va suggerir al bisbe la idea de fer aquesta fundació.

⁵ Tanmateix els altres textos coetanis l'esmenten com a Francesc Robuster i Sala.

d'allotjar, almenys —segons les seves pròpies disposicions— vint-i-cinc religiosos, i que consistia en una pensió de sensal de sis-centes lliures a partir d'un capital de dotze mil. De fet havia redactat tota una llarga sèrie de disposicions, amb caràcter de testamentàries, que regulaven el funcionament del nou convent i que els carmelitans havien acceptat.⁶

Reus llavors era una població que tot i ser de més de mil cases i de trobar-se en un bon moment de creixement, només disposava d'un sol convent, el de Jesús, dels pares franciscans. La proposta del bisbe Robuster fou acceptada de bon grat. El Consell aleshores va acordar enviar tot seguit un dels jurats i un síndic a Barcelona «a besar les mans al senyor don Francesch Sala i de Rabuster, bisbe de Vich, regraciant-li la mersè nos fa de fundar lo dit monestir, ho col·legi, dels carmelites descalsos en esta villa de Reus, pàtria sua.» Abans, però, anaren a Tarragona a demanar el beneplàcit a l'arquebisbe, el qual era, a més a més, el senyor de Reus. Hi van anar el jurat Pau Miralles i Pere Torredemer, així com el rector de la Selva del Camp, els quals després passaren a Barcelona a regraciar al bisbe «la mersè nos fa» i «oferint-li, per part de la vila lo siti, o pati, a on dit monestir s·i a de asentà».

La notícia de la nova fundació, però, va caure molt malament a la comunitat franciscana de la vila, que va creure que perdria bona part de la influència —i els ingressos— que tenia i per això va fer tot el possible per evitar-ne la creació. El 22 de juny, des de Barcelona, es va enviar una protesta al Consell de Reus presentant el seu argument bàsic i amenaçador:

«no vull referir a Vs. Ms. lo poder que tenim los prelats de les ordes mendicants per a inpedir no se edifiquen novament monestirs en los pobles a hont ja estan edificats monestirs de les ordes mendicants, sinó tan solament representar a Vs. Ms. les rahons que me apar congruentíssimas per no haver-se de edificar. La una es que en nostra casa no-s podrà viure tan número de religiosos com viuen i així no-s podrà fer los officis diurnos ni-s podrà acudir al servei de Vs. Ms. conforme se ha acudit fins lo die present...»⁷

⁶ AHMR, lligall «Confraries, esglésies i convents, 1488-1865», convent de Sant Joan, doc. núm. 2.

⁷ AHMR, lligall «Confraries, esglésies i convents, 1488-1865», convent de Sant Joan, doc. núm. 1. Segons aquest document, a Reus hi havia llavors de vint-i-un a vint-i-quatre religiosos franciscans, i si es creava el nou monestir les rendes es reduïrien i «no podrien viure més de nou, deu fins en dotze» pares.

D'acord amb l'acceptació dels reusencs, el 24 de juliol el bisbe Robuster va atorgar l'escriptura de creació conforme les bases aprovades anteriorment amb els carmelitans i, el 5 d'agost, es va congregar novament el Consell de Reus on, entre altres temes, es va donar compte de les gestions que s'havien fet prop del bisbe, però també es constatava l'oposició franciscana, amb el maldecap que una tal situació els provocava: «però los frares de Jesús se posen que no-s pot fer, per so miren si-s nirà al senyor arcabisbe» i es va decidir d'anar-hi per tal que «nos vula remediari esta pertesa dels frares.»

No sabem si de moment l'arquebisbe hi va intervenir, però la qüestió és que els franciscans van seguir intentant impedir la fundació. El 21 d'agost el Consell de Reus constatava com «s-i fan grans diligències en què no-s fasa dit monestir, del que és molt grandíssim dany de la universitat.» La vila, mentre, feia el que podia per contrarestar la pressió franciscana. En aquesta ocasió el Consell va resoldre anar novament a l'arquebisbe, «soplicant de part de la universitat que aqueixa fundasió del monestir dels descalsos s-i diga lo més prest se puga per la gran nesesitat ne té la villa de Reus; que i fasan los senyors de jurats totes les diligències sien possibles en què es fasa dita fundasió, pus és la voluntat del poble és aqueixa.»

Amb tot això, però, els carmelitans encara no eren a la vila. Sembla que no hi van arribar sinó fins a l'inici de 1606, amb una comunitat presidida pel pare Gabriel de la Santíssima Trinitat. I interinament van passar a l'ermita de Sant Roc i de la Mare de Déu del Roser, de la qual van prendre possessió el mes de gener.

La primera notícia que figura a les actes del Consell de Reus és del 12 de febrer: «E més fou proposat per dits senyors de jurats dient com los pares carmelites descalsos que- stan a la casa i ermita de sant Roc, estan parats» a causa de què els diners per la nova fàbrica encara no havien arribat, de manera que es va decidir d'anar-los a reclamar.

Les condicions inicials a Sant Roc devien ser precàries a jutjar per una nota del Consell datada el 29 de març:

Planta i solar del convent de Sant Joan el 1750. També s'hi pot veure el convent carmelità femení que hi hagué a l'actual plaça de Prim. (foto IMMR).

«E més fou proposat per dits senyors de jurats dient que los pares descalsos demanen los sia designat loch per siti ha ont a d'estar edificat dit monestir, per so mira l'onrat consel lo feador. Fonch determinat per l'onrat consel que-ls compran calls⁸ i pedras per ara.»

I és que sembla que encara no s'havia decidit on es faria el monestir definitiu. O potser és que la vila restava espectant, davant el plet que hi havia entre els franciscans i els carmelitans. La qüestió és que quan, el 25 d'abril, els carmelitans es van presentar davant el Consell amb una proposta d'ubicació, no se'ls va acceptar: «que fasan lo monestir a la senie de la senyora Reusita i que folgarien fos de voluntat del dit consel», però aquest llavors «fon determinat que en lo del monestir si pos silensio per are.»

Però això no treu que la vila ja requerís els serveis de la nova comunitat i, així, el 28 de març proposaven que el pare predicador de la Quaresma d'aquell any fos un descalç.

Per fi, l'11 de juny de 1606 el Consell de la vila es va decidir a tirar endavant la promesa feta al bisbe de Vic «que la vila posaria lo pati» o lloc on bastir el nou convent. Però per això li calia assegurar-se de la situació, i primer anaren a Tarragona a consultar

⁸ Calç.

l'arquebisbe, «lo breu dels pares descalços» i altres documents. La prevenció era oportuna, per no barrejar-se —i potser sortir-ne malparats— del plet que es portava entre els franciscans i els carmelitans.

El terreny elegit va ser el del pagès Joan Roig, a la partida coneguda com del Camí Nou. A partir de llavors sembla que va prendre nova empenta, o almenys devia agafar un aspecte més espectacular de cara a la vila, amb algunes escenes anecdòtiques, com pot ser un requeriment verbal dels franciscans als carmelitans o bé l'intent de parar les obres per mitjà d'un requeriment, redactat en llatí, que els franciscans presentaren als mestres de cases sota l'amenaça de censures, però com que era en llatí i els mestres no van entendre res del què els deien, s'ho van prendre a burla...⁹

I malgrat totes les prevencions del Consell de la vila per no involucrar-se en el plet, els franciscans insistien. I en donar el terreny als carmelitans, els franciscans els devien considerar part en el procés. Així, diuen el 2 de juliol següent:

«E més fou proposat per dits senyors de jurats dient que los pares del nostre monestir de Sant Francesch an sitat a Roma als senyors de jurats per lo plet i castió de la fàbrica del monestir fan los pares carmelitas descalços, encara que fins vui la vila no si és mostrada en dita castió, i trobant-se asi lo senyor mossèn Oriol, hatvocat de la vila, los jurats li an fet a saber i li an mostrada la còpia de la sitatòria, i a ordenada la resposta dient que la vila no i pretèn ninguna cosa en dita castió. Per so mira l'onrat consel

⁹ Per més detalls d'aquesta escena, aparentment grotesca, vegeu el treball de TODA. Aquest autor fa començar el plet entre els dos ordes en aquest moment i no pas, com va ser, un temps abans. Vegeu també ALSINA.

Correcció

A l'article de Salvador Palomar, "Frederica Montseny Mañé (1905-1994), una mirada reusenca" publicat al *Butlletí* núm. 10, cal afegir que les fotografies publicades a les pàgines 6 i 9 són cedides per Pere Martorell Jareño.

A l'article de Jaume Massó, "Eduard Toda i Güell (Reus, 1855-1941)" publicat al *Butlletí* núm. 11, p. 3, hi ha un error que esmenem:

En lloc de "cal Canyelles" ha de dir "cal Cardenyas".

Pel que fa la fotografia d'Eduard Toda disfressat de mòmia egípcia, publicada acompanyant aquest article, completem la informació afegint que es va fer el 1885 a l'antic Museu Bulaq, instal·lat al port del Caire i el seu autor va ser E. Brugsch.

si li està bé dita resposta ho no. Fou determinat per l'onrat consel que la vila no i pretèn dir-i ninguna cosa en dita castió i plet aporten dits pares de sant Francesch ab los pares carmelites descalços aserca de dita fundasió y fàbrica del dit monestir.»

La fi del plet va arribar el mes de setembre. L'acta del Consell del dia 15 ho reflecteix:

«E més fou proposat per dits senyors de jurats dient que los pares descalços han mostrat lo breu de Roma que és que pujan fer i febricar lo monestir i a posat sa santedat silensio perpetuo ab la castió feian los pares de sant Francesch que no-s fes dit monestir dels descalços. Per so mira l'onrat consel si-ls daran als dits pares descalços lo pati del monestir, lo qual promateran al Il·lustríssim senyor bisba de Vich, fundador del dit monestir dels pares descalços, i mira l'onrat consel quanta terra los pagaran per dit pati.

Fou determinat per l'onrat consel que los senyors de jurats paguen als pares descalços per lo pati del monestir tanta terra com tenan los pares de Sant Francesch, sens levat l'ort an comprat dits pares de Sant Francesch ara darerament.»

El plet, doncs, havia acabat amb la victòria dels carmelitans i el silenci dels franciscans. Tot i així, i com a mostra que per la vila els dos convents eren iguals, ambdós van disposar d'una idèntica quantitat de terreny. El solar que es va comprar per als carmelitans va costar a la vila, segons deia el Consell el 21 de novembre d'aquell mateix any, tres-centes quaranta lliures.

Els ànims dels dos contendents es devien anar calmant i ja no hi hagué cap més enfrontament semblant. Començava així per al convent de Sant Joan un llarg període de convivència a la vila que s'allargà fins el 1835.

El fons documental de la presó del partit de Reus (Guerra Civil i franquisme)

Josep M. T. Grau i Pujol

La reordenació territorial del liberalisme espanyol del segle XIX en províncies atorgà a Reus la capitalitat de partit, uns dels serveis que acollí fou el judicial i penitenciari, amb un Jutjat de Primera Instància i Instrucció i una presó, a més d'una oficina del registre de la propietat. Malauradament les administracions públiques no sempre han tingut prou cura de la seva documentació, una prova d'això és la fragmentació de fons i la destrucció intencionada dels mateixos en determinats moments, no ens referim només als períodes de guerra¹ sinó també als de pau, així, per exemple, durant el franquisme, a causa de la manca de matèries primes, molta paperassa fou portada a empreses papereres (en el nostre cas a la Riba) per a la seva trituració i conversió en pasta de paper, altra fou traslladada a altres indrets per diversos motius, el fons penitenciari de Reus ha seguit diversos periples. La part la de gestió econòmica restà a l'Ajuntament i la resta fou portada a l'edifici de la presó provincial de Tarragona, fins que en els anys 1995 - 1996 es diposità a l'arxiu Històric de Tarragona (AHT), de titularitat estatal i gestionat per la Generalitat de Catalunya. Durant la II República, en virtut de l'Estatut d'Autonomia del 1932, l'any 1934 es regulà el traspass dels serveis de presons al govern català si bé no els assumí fins dos anys més tard. Durant la Guerra Civil en cada capital provincial es constituí una delegació de la Generalitat que assumí també les funcions de la Diputació, per aquest motiu hi ha documentació tant a l'ens supracomarcal (AHDT) com a Sant Cugat del Vallès (Arxiu Nacional de Catalunya) en el fons de la Generalitat recuperat recentment de Salamanca. La voluntat d'aquesta nota és simplement divulgar el fons

¹ Sobre la pèrdua del patrimoni documental vegeu el treball de Manel GÜELL i Josep M. GRAU, "La crònica negra de la destrucció d'arxius a la demarcació de Tarragona", *Lligall* 18 (Barcelona, 2001) p. 65-120.

històric del centre penitenciari de Reus que ténim més aprop² seguint amb la línia de les funcions inherents al desenvolupament de la professió d'arxiver.³

PRESÓ PREVENTIVA DE REUS

QUADRE DE CLASIFICACIÓ

Part inclosa en el fons del Centre Penitenciari de Tarragona conservat a l'Arxiu Històric de Tarragona.

1. COORDINACIÓ GENERAL

1.1 ÒRGANS DE DIRECCIÓ

1.1.02 Director

Llibre d'ordres (1939-1967).

Llibre visites inspecció (1939-1967).

1.2 COORDINACIÓ ADMINISTRATIVA

1.2.02 Registre de documentació

Hi ha diversos llibres de correspondència oficial tant d'entrades (1941/1945 i 1950-1968) com de sortides (1939-1968).

² Hem seguit el quadre que presenten M. Angels BERNALS i al. a "Els fons dels centres penitenciaris de Barcelona que es conserven a l'Arxiu Nacional de Catalunya", dins *Miscel·lània en honor del Dr. Casimir Martí* (Barcelona, 1994), p. 125-142.

³ Per ampliar informació us remetem al nostre article: "Entre la pèrdua i la dispersió: els fons documentals de les presons preventives o de partit a la província de Tarragona (època franquista)", *Actes Congrés Els camps de concentració i el món penitenciari a Espanya durant la Guerra Civil i el franquisme* (Barcelona, 2003), p. 1039-1049.

2. GESTIÓ DE RECURSOS HUMANS

2.1 FUNCIONARIS

2.1.03 Serveis

Llibres de serveis diaris (1936-1968).
Llibre de comunicats, relleu i diana (1959-1967).
Comunicats de diana (1943/1945).
Comunicats de relleu (1938).

3. GESTIÓ DE RECURSOS ECONÒMICS

Del període que ens interessa a Reus s'han conservat tres llibres de comptes de les quotes carceràries dels pobles del partit judicial reusenc (1931-1953). Aquesta sèrie es complementa amb la documentació conservada a l'Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona (AHDT). D'èpoques anteriors en l'Arxiu de Reus hom disposa de pressupostos de la presó (1872/1917) i comptabilitat diversa des de mitjans del segle XIX.

4. ECONOMAT I ALIMENTACIÓ

A Tarragona (AHT) sols hi trobem relacions de racions o socors dels interns (1961-1967).

5. RETENCIÓ I CUSTÒDIA DELS INTERNES

A l'Arxiu de Reus hi ha set llibres i un lligall de la comandància militar de Reus que gestionava el camp de treball i dipòsit de presoners de Reus (1939-1945). Desgràciadament en els documents només hi figuren el nom i cognoms dels presoners juntament amb la data, sense cap al·lusió a la procedència geogràfica. Montserrat Duch els ha treballat en una monografia.⁴

5.1 IDENTIFICACIÓ

Les fitxes dels interns es van unificar en un fitxer general de tota la província. Es conserven ordenades alfabèticament a Tarragona (AHT).

⁴ Montserrat DUCH, *Reus en el primer franquisme (1939-1951)*. Reus, 1996.

5.2 EXPEDIENTS DELS INTERNES

En tractar-se d'una gran ciutat, el volum d'expedients conservats (AHT) és gran, prop de cinc mil, exactament 4.660.⁵

5.3 MOVIMENT D'INTERNES

El document més important és el llibre de filiacions (1939-1967).

També hi ha registres d'altres i baixes del període estudiat (1939/1962).

Un altre de sortides dels reclusos a l'exterior per neteja del dipòsit (1954-1958).

A Tarragona s'ha conservat el compte de redempció de penes (1939-1941). AHT

5.4 CONTROL DELS INTERNES

Sense documentació.

5.5 RECOMPENSES I SANCIONS

Sense documentació.

5.6 COMUNICACIONS DELS INTERNES

A Tarragona només hi hem localitzat un registre d'entrades de correspondència (1958-1967), un llibre de comunicacions orals (1948-1967) i un registre de sortida de paquets (1958-1967). AHT

Tota aquesta documentació que comentem és indispensable per a l'estudi del funcionament i aplicació de la justícia, el finançament i manteniment de les presons, i en la vessant social per al coneixement de la marginalitat, la delinqüència, la repressió, etc.

⁵ Els empresonats polítics tant de la ciutat de Reus com de la seva comarca els relaciona nominalment l'investigador Josep RECASENS LLORT a *La repressió franquista a la ciutat de Reus (1939-1950)*. Reus, 2003 i *La repressió franquista a la comarca del Baix Camp. Exclosa la ciutat de Reus (1939-1950)*. Reus, 2005.

Notes per a la història de l'Arxiu Municipal de Reus (XI)

Ezequiel Gort

Bernat Torroja, oficial bibliotecari

El 1898, una vegada més, hom considerava sobrerera la plaça d'arxiver i, com que calia fer economies i es considerava que no era un càrrec d'absoluta necessitat, es va suprimir el lloc de cronista-arxiver-bibliotecari. Però aquest cop la supressió es va revestir d'una forma prou original, perquè, a la vegada, hom considerà també la personalitat i els mèrits que acumulava l'actual arxiver, així com la seva edat avançada, de manera que, lluny d'acomiar-lo, se li va mantenir el sou i es va encarregar al secretari de la Corporació que —d'acord amb el regidor— li assignés un negociat de la Secretaria.¹

D'aquesta manera, Bernat Torroja va deixar de ser l'arxiver municipal per passar a ser l'oficial bibliotecari, que no deixava de ser un càrrec de nova creació, però amb el qual l'antic arxiver va poder continuar gaudint del mateix sou i fent la mateixa feina que havia fet fins aleshores, és a dir, portar l'arxiu i la biblioteca amb l'ajut del mateix auxiliar, Joan Puig. La supressió del càrrec d'arxiver, doncs, no va significar cap estalvi per a l'Ajuntament —que era la justificació— sinó que la despesa va continuar existint i, de fet, aquest cop —i encara per alguns anys— no va desaparèixer.

El 1901 l'auxiliar cobrava mil tres-cents vint pessetes i l'arxiver mil vuit-cents. Hom seguia insistint en la intenció d'eliminar la plaça: «*cuando por cualquier causa vacare dicha plaza, quedará amortizada pues es suficiente el Auxiliar que se consigna para la marcha de la citada dependencia, una vez arreglado el Archivo Municipal.*»²

Sembla que en aquest moment s'estava treballant en arranjar l'Arxiu i, com veurem tot seguit, fins i tot es va ampliar. Malgrat això, però, l'avançada edat de l'ofi-

cial bibliotecari devia alentir aquesta tasca i fa l'efecte que en la seva darrera època l'Arxiu tornava a estar en males condicions. També hi devia contribuir el fet que l'auxiliar, a la vegada que l'Arxiu, també portava un altre negociat. La qual cosa, però, no vol dir que en la mesura que podia en Joan Puig no vetllés per la conservació i la millora de l'Arxiu, com pot mostrar el fet que al començament de 1904 proposés la compra d'alguns manuscrits de Celedoni Vilà, cosa que va ser aprovada pel Ple el 3 de febrer.³

L'ampliació de l'Arxiu

Cap al 1901 l'Arxiu s'havia quedat petit i no hi quedava cap prestatgeria lliure ni, sembla, espai per encabir-n'hi més, com tampoc hi devia haver un lloc adequat per al tractament de la documentació, la qual cosa feia que hom apilés els expedients sense ordre i permetia afirmar al regidor responsable que: «*Las malas condiciones en que se encuentra instalado el Archivo Municipal en el que por falta de local suficiente no pueden clasificarse y catalogarse un sin número de expedientes y documentos de importancia [...].*»⁴

Atès que no disposaven d'un altre espai on ubicar l'Arxiu, es va resoldre deixar-lo al mateix lloc on era, tot ocupant, però, un despatx que havia estat de l'arquitecte municipal, on hi van col·locar una prestatgeria idèntica —tant en la forma del moble com en la qualitat de la fusta— a les que ja hi havia. La millora es va completar amb la compra d'una taula, formada per un tauler d'un metre d'ample per tres de llarg, muntat sobre tres cavallets. En total, hi dedicaren un pressupost de cinc centes pessetes.⁵

³ AHMR, Actes 1904, p. 54.

⁴ AHMR, Instrucció Pública, exp. 97.

⁵ AHMR, Instrucció Pública, exp. 97 i Foment, Subhasta de prestatges, exp. sn. de 22.04.1901.

¹ AHMR, Actes 1898, p. 270-271. Acta de 17.06.1898.

² AHMR, Actes 1901, p. 402.

*Nota del
Material necesario para el buen orden del
Archivo Municipal.*

- 4 Cuatro libros con registros alfabéticos, rayados, para la clasificación de documentos, volúmenes y periódicos.
- 200 Etiquetas engomadas para la numeración de estantes.
- 5000 " id para la de legajos, libros y colecciones.
- 3 Carteles para la rotulación de las salas.
- 32 Carpetas para las colecciones de la "Gaceta de Madrid"

Reus 7 Marzo 1904

El Cronista Municipal,

Josep M. de Lasarte

Aprobado por el Excmo

Consejo Municipal en sesión

el 9 de Mayo de 1904

E. C. J. S.

El Secretario

J. M. de Lasarte

Peticció signada per Josep M. de Lasarte.

La jubilació de Bernat Torroja

A l'inici de 1902 Bernat Torroja, a causa de l'edat, sembla que patia serioses dificultats per seguir exercint la feina. Per això, a mitjan febrer de 1902, la Secció d'Instrucció Pública va presentar una proposició al Ple per jubilar-lo.⁶ Amb aquesta mesura, a més, es preveia fer un estalvi de setanta-cinc pessetes mensuals, car en jubilar-se, la pensió quedaria reduïda a la meitat del sou. La proposta, però, va generar un debat polític al si de l'Ajuntament i no va resultar com es

preveia: va defensar la proposta un regidor federal, basant-se en que és molt lògic jubilar un funcionari «que habiendo llegado a una edad avanzadísima no puede dedicar un solo minuto al desempeño de su cargo, como ocurre en todas las dependencias y negociados» i afegia les raons d'estalvi que representava aquesta mesura per a l'Ajuntament, que definia com a pobre i carregat de deutes.

Segons el diari *La Discusión*, però, «Bastó que un concejal combatiera la proposición para que uno de los firmantes de la misma, dando ejemplo de una volubilidad extremada, retirase su firma sin consultarlo siquiera con sus compañeros de comisión, acto de que no existen precedentes y que demuestra una falta de criterio extremada.»⁷

Així, la majoria dels regidors va votar contra la proposta, que només va comptar amb vuit vots favorables.

La discussió política, més que no pas en la jubilació de Torroja, pròpiament, devia girar entorn els que li volien mantenir la paga —sembla que era evident que no podia exercir— i els contraris, que es basaven

en l'estalvi que suposava la jubilació que, a més, significaria la desaparició del càrrec, ja que només es parlava d'estalvi i no pas de nomenar un nou arxiver. En aquest moment, doncs, sembla clar que no era el càrrec el que es pretenia conservar, sinó la persona.

En decidir-se la continuïtat de Torroja, doncs, i malgrat la impossibilitat física, l'arxiver (l'oficial bibliotecari) encara va seguir un parell d'anys més oficialment en actiu, perquè en la pràctica ja no era possible i això devia fer que l'Arxiu restés gairebé aturat.

⁶ AHMR, Instrucció Pública, exp. 106, 107.

⁷ *La Discusión*, 01.03.1902.

Cap a l'inici de 1904, el regidor Josep Prunera va visitar l'Arxiu i, després, es va lamentar al Ple, del 3 de febrer, de les deficiències que hi havia trobat.⁸ No podia ser d'una altra manera perquè Bernat Torroja —que el 1904 tenia vuitanta-set anys— impedit per una paràlisi, portava més de catorze mesos —per tant, almenys, des dels darrers mesos de 1902— impossibilitat per moure's de casa. Llavors, atenent la seva avançada edat i els serveis rellevants que havia prestat a la ciutat en l'exercici del càrrec, l'Ajuntament, en el Ple del 2 de març, va acordar la seva jubilació, que es va fer efectiva dos dies més tard, el 4, amb dret a la percepció vitalícia de la meitat del sou, és a dir, de nou-centes pessetes anuals.

Però en aquesta ocasió, la jubilació no va suposar, com es pretenia els darrers anys, la desaparició del càrrec, perquè aquest regidor, en proposar la jubilació, hi afegí la proposta de nomenament del seu successor per ocupar la plaça «d'oficial de Secretaria encarregat de la Biblioteca Municipal», el qual havia de prendre'n possessió el mateix dia en què es jubilava Torroja, i ho havia de fer amb un sou provisional de nou-centes pessetes, amb dret a percebre'n les mil vuit-centes assignades a aquesta plaça, després de la mort del seu antecessor.⁹

Bernat Torroja va morir quatre anys després, el 29 d'abril de 1908.¹⁰

L'intent de Francesc Gras

El 1902 Francesc Gras i Elies passava per un moment de dificultats econòmiques i cercava feina. Així, en haver-hi una plaça vacant d'auxiliar a la Secretaria de l'Institut, el 15 de gener la va demanar, sense èxit i, aleshores, en saber que hom proposava la jubilació de Bernat Torroja, devia procurar ocupar el seu lloc. En debades, perquè Torroja no es va jubilar. De totes maneres devia insistir, perquè el 9 d'abril, la secció de Govern va presentar un dictamen al Ple proposant que se li concedís un destí, en consideració a la seva precària situació econòmica i als serveis que com a escriptor havia prestat a la ciutat. I aquest destí sembla que

havia de ser a l'Arxiu, ja que es concreta que es demanava: «[...] en atención á que á causa del lamentable estado en que está hace años el Archivo y Biblioteca Municipal se hace absolutamente necesario en dicha dependencia un trabajo de investigación, catalogación y arreglo de los diferentes documentos y expedientes que se hallan en el mismo sin orden alguno [...]». Tanmateix, tot i esmentar-la expresament, el dictamen no proposava Gras per cobrir aquesta feina —o no únicament— sinó que continuava dient que «la Sección estima procedente proponer se designe a D. Francisco Gras y Elias como Encargado de las dependencias comunales y custodio de los efectos que en distintos locales tiene el Ayuntamiento cuyo cargo desempeñará interinamente con el sueldo de setenta y cinco pesetas mensuales pudiendo también reclamarse sus servicios en todo lo que atañe a los festejos y solemnidades públicas de carácter oficial y como auxiliar de las distintas oficinas de la Casa Consistorial [...]».¹¹

El 16 d'abril el Ple va seguir debatent aquest tema perquè es tractava de crear una plaça nova i hom pretenia evitar més despeses. Finalment, el dictamen va ser aprovat per setze vots a favor i cinc en contra. Gras aleshores —com a «encarregat» i «custodi»—, potser va passar a ajudar a l'Arxiu com a auxiliar (de fet, d'auxiliar ja n'hi havia un, Joan Puig), però també a la Secretaria, a les altres dependències de la casa on es requerís el seu ajut i, quan correspongués, a les festes i solemnitats oficials.

Gras va romandre dos anys en aquesta plaça interina i de difícil catalogació, esperant que es jubilà Torroja i, quan el 1904 arribà el moment, va veure com se li escapà de les mans, ja que immediatament va ocupar la vacant un personatge nouvingut a la ciutat, Josep M. de Lasarte. Gras se'n devia sentir molt i optà per presentar la dimissió, cosa que li fou acceptada pel Ple de l'Ajuntament el 9 de març de 1904.¹²

Josep M. de Lasarte i de Janer

El nou arxiver —o més concretament, el nou oficial de Secretaria encarregat de la Biblioteca Municipal—, que va prendre possessió de la plaça el 4 de març de 1904, va ser Josep M. de Lasarte i de Janer (Barcelona, 1857-1921), que va ser nomenat directa-

⁸ AHMR, Actes 1904, p. 58.

⁹ AHMR, Actes 1904, p. 87-89.

¹⁰ FORT, Jaime. *Anales de Reus desde 1860 a nuestros días*, 1908, p. 5.

¹¹ AHMR, Actes 1902, p. 161-162 i 169-171.

¹² AHMR, Actes 1904, p. 102.

ment, és a dir, sense la prèvia convocatòria d'un concurs, i a proposta, com hem vist, del regidor Josep Prunera.

Aleshores Lasarte feia molt poc temps que s'havia establert a la ciutat, on sembla que havia arribat tot just només feia uns tres mesos, cap a la primeria de desembre de 1903, o si més no s'hi va empadronar el 7 d'aquest mes, procedent del districte vuitè de Barcelona. A Reus primer va residir al carrer de Llovera, 32, per traslladar-se poc després, l'1 de setembre de 1904, a la plaça del Víctor, 2 i, més endavant, al carrer de Sant Joan, 2.¹³

Lasarte era un conegut escriptor que conreava tant la prosa com el vers. Com a autor teatral va fer vàries obres —una de les quals en col·laboració amb Rossend Arús—, així com una sarsuela i fins va traduir una obra de Sòfocles al català. Igualment, com a periodista, a Barcelona va col·laborar, almenys, a *La tribuna de Barcelona*, *El Diluvio*, i *La Tramontana*, mentre que a Reus ho va fer, almenys, a *Las Circunstancias* i *El Consecuente*, així com a la *Revista del Centre de Lectura*.¹⁴ Era casat amb Carme Karr i Alfonsetti, també escriptora i periodista, i que va ser una de les dirigents feministes més destacades del moviment d'emancipació de la dona del començament del segle xx.¹⁵

Va ser un dels fundadors del Centre Català, a Barcelona, el 1882. Entorn d'aquesta època, entre 1881 i 1883, entrà a formar part de la lògia Avant¹⁶ i col·laborà amb el moviment de l'escola lliurepensadora. En aquest sentit se sap, per exemple, que pel febrer de 1886 participà en una vetllada literària al teatre Novetats a benefici de les Escoles Cosmopolites d'Ensenyança Popular de Catalunya, organitzada per la lògia Emancipació de Barcelona.¹⁷ O bé, a Reus, uns anys després d'haver deixat el càrrec d'arxiver i, probablement, d'haver retornat a Barcelona,

el febrer de 1912, va fundar una escola social al Centre de Lectura. Segons comenta Fort, en aquesta ocasió va fer una conferència en l'esmentada entitat sobre l'escola «*que pretendió establecer en Reus con mejor voluntad que fortuna.*»¹⁸

La Sala Bofarull

De seguida de prendre possessió del càrrec, el 7 de març, Lasarte ja va presentar una proposta d'organització tant de l'Arxiu com de la Biblioteca, tot afegint de pas la creació de l'Hemeroteca Municipal.¹⁹ Dirigida al president de la Secció de Govern, fou presentada al Ple de l'Ajuntament del dia 9 de març, «*haciendo presente el estado del Archivo y la urgencia con que demanda dicha dependencia su pronto arreglo y organización y conformándose con lo propuesto en la misma, [el president de dita Secció,] opina procedente se sirva V.E. acordar: 1º Que se faculte a la Alcaldía para la adquisición inmediata del material continuado en la relación remitida por el repetido funcionario, con cargo al capítulo correspondiente del Presupuesto Municipal. 2º Que se considere dividido el Archivo-Biblioteca-Municipal en tres secciones o salas para los manuscritos, Prensa y Biblioteca, honrandolas con los nombres de reusenses preclaros y distinguidos, asignándose a la primera el nombre de Bofarull, a la segunda el de Güell y a la tercera el de Bartrina. 3º Que la Comisión espera del celo del nuevo funcionario que una vez en su poder el material necesario procederá con toda actividad a la organización de dichas dependencias y a la formación de los oportunos catálogos.*»²⁰

L'Arxiu es va convertir, doncs, en la Sala Bofarull en honor a qui en va ser arxiver, Andreu de Bofarull i Brocà.

La Galeria de Reusencs Il·lustres

El nou arxiver —que utilitzà en tot moment, per signar els informes, el títol de «cronista municipal» en lloc del d'arxiver o bé, el més oficial, de bibliotecari— es va mostrar aleshores particularment actiu i així,

¹³ AHMR, Padrons d'habitants, anys 1900-1905 i 1905-1910.

¹⁴ *Gran Enciclopèdia Catalana*, v. 13 p. 403; ANGUERA, Pere. *El Centre de Lectura de Reus. Una institució ciutadana* (Barcelona, 1977), p. 142; VICENTE, Manuel. *Josep Lluçàs i Pujals (1852-1905) La Tramontana i el lliure pensament radical català*, Reus, 1999, p. 98.

¹⁵ MARY NASH, "Tres dones singulars", dins *Història Política, Societat i Cultura dels Països Catalans*, v. 8 p. 172.

¹⁶ TERMES, Josep. *De la Revolució de Setembre a la Guerra Civil*, dins *Història de Catalunya*, v. VI (Barcelona, 1987) p. 128.

¹⁷ VICENTE, Manuel. *Op. cit.*, p. 80.

¹⁸ FORT, Jaime. *Anales de Reus, 1908-1915*, Reus, sd. p. 183 i 199; *El Consecuente*, del 16 de febrer de 1912, va publicar el text del discurs.

¹⁹ AHMR, Govern, exp. 148.

²⁰ AHMR, Actes 1904, p. 102-103.

poc després, el 25 d'abril, informava l'alcalde que en la referida data havia iniciat el catàleg-resum, per ordre alfabètic, de tots els acords presos per l'Ajuntament des de la seva creació fins aquell moment.²¹ Inicià, doncs, una tasca més pròpia del cronista que no pas de l'arxiver que, si realment es va fer en alguna mesura, no s'ha conservat.

Al mateix escrit, Lasarte va afegir la següent proposta: «*Además, me permito someter a la consideración de V.S. los propósitos de organización de una Galeria de reusenses ilustres y una colección de autógrafos de hombres de ciencia, literatos y artistas nacionales y extranjeros, para enriquecer estos Archivos*».

Són uns suggeriments que mostren un concepte d'arxiu prou diferent del que tenia el seu predecessor en el càrrec. La col·lecció d'autògrafs no es devia fer, però sí que va quallar la idea (com a conseqüència o no, de la seva iniciativa, però en tot cas és un precedent) de fer una Galeria de Reusencs Il·lustres, que va ser aprovada pel Ple de l'Ajuntament el 18 de gener de 1907.²²

La millora de la Biblioteca

Un altre aspecte que va treballar d'immediat va ser la Biblioteca. Per tal d'augmentar-ne el fons, va escriure —es diu que a títol particular— a diverses persones i entitats demanant-los llibres per a la Biblioteca, entre els quals hi havia el diputat a Corts Julià Nogués, qui aconseguí llibres dels ministeris d'Instrucció Pública, Agricultura, Direcció d'Obres i de l'Institut Geogràfic. L'Ajuntament, llavors, es va fer càrrec de les despeses que comportaren les trameses.

A més, també ell mateix va donar alguns llibres a la Biblioteca.

Un altre personatge que en aquella època —en aquest cas a mitjan 1905— va fer donació de llibres, així com també un clixé d'exlibris, va ser l'advocat, bibliòfil i polític, Pau Font de Rubinat.²³

El trasllat de la Biblioteca i l'Hermeroteca

L'Arxiu en aquesta època encara era al darrer pis de l'Ajuntament, lloc on s'havien anat acumulant els lli-

bres i sobretot els butlletins oficials. Arribà un moment, però, que hom va creure perillós per a l'edifici la concentració de tant de pes. Per això, el 17 de gener de 1907, la secció de Govern va demanar a Arquitectura que es prenguessin les mesures adients i proposava el trasllat, a una altra sala del mateix edifici, de la Biblioteca i de tot el material imprès que havia a l'Arxiu. Una mesura que es va aprovar l'endemà mateix, al Ple celebrat el 18 de gener.²⁴

Cal creure que, a falta de l'arxiver —que aleshores patia alguns problemes de salut— aquest trasllat el portaria a terme l'auxiliar de l'Arxiu, Joan Puig.

Nova supressió de l'Arxiver

Lasarte, quan es va establir a Reus el 1903, no va ser amb la intenció de fixar-hi la residència, sinó que ho va fer per motius de salut i, per tant, la seva estada —tot i que llarga— només va ser temporal. La seva activitat com a arxiver —càrrec que va simulejar amb el d'oficial major de Secretaria—, arribà fins a la darrera de 1906, quan, a causa de la malaltia, va deixar d'assistir regularment a la feina i potser acabà per no anar-hi. Tot i així, en atenció a les circumstàncies que patia, l'Ajuntament el va mantenir al seu lloc durant nou mesos, però finalment, el 15 de maig de 1907, i a proposta de la secció de Govern, el Ple va acordar cessar-lo en els dos càrrecs i, a la vegada, suprimir-los.²⁵

Novament desapareixia la plaça d'arxiver, que aquesta vegada no s'esmentava com a «oficial bibliotecari», tal com figurava des del 1898, sinó com a «oficial cronista-arxiver».

Llavors, i encara per espai d'uns dos anys, l'Arxiu va restar a mans de Joan Puig, que continuà com a «encarregat» de l'Arxiu i la Biblioteca, així com del negociat d'Actes. Aquestes feines les havia de fer als matins, perquè les tardes havia de continuar exercint com a auxiliar de Secretaria.

²¹ AHMR, Govern, exp. 148.

²² AHMR, Actes 1907, p. 21.

²³ FORT, Jaume, *Anales de Reus, 1890-1907*, p. 291.

²⁴ AHMR, Actes 1907, p. 20-21.

²⁵ AHMR, Actes 1907, p. 142-143.

Reus en els fons personals de Mn. Muntanyola i Eufemià Fort

Josep M. T. Grau i Pujol

Continuant amb la tasca divulgativa de donar a conèixer centres documentals que continguin notícies sobre Reus i comarca, avui esmentarem dos fons personals existents a Tarragona (AHT). El primer és el del prevere espluguí Mn. Ramon Muntanyola i Llorach (ordenat i inventariat el 1995). Les referències al Baix Camp són abundants, sobretot quan fixà la seva residència a la Selva del Camp. Dins de les seves activitats eclesiàstiques destaquem que el 1953 fou nomenat conciliari de la confraria de Sant Just i Pastor de Reus, associació de la qual es conserven els seus estatuts (1949). D'aquests anys hi ha textos de sermons predicats a Reus. El 1967 és cordonista de l'estendard de la processó de Setmana Santa. Del 1970 disposem de l'homilia que preparà per a la festa de la Mare de Déu de Montserrat a Reus.

Del seu llarg epistolari s'hi localitzen missives amb reusencs i persones vinculades a Reus, com: Josep M. Guix i Sugranyes, Ricard Cabré, Rafael Vila Barnils, Ramon Amigó Anglès, Antoni Correig, Teresa Fàbregues Ponsoda, Josep Miquel Pàmies, L. Saragossa, Lope Alberdi Olivé, rectors, vicaris i altres. És de remarcar la vinculació amb el Centre de Lectura de Reus, que explica l'existència d'un bon grapat d'impresos i opuscles de l'entitat dels anys 1950-1960. A la seu del carrer Major, el 1959 tingué lloc un recital de Nadal amb poemes de Mn. Muntanyola, dècades més tard, el 1970 hi presentà el llibre *Vidal i Barraquer. Cardenal de la Pau*. L'any següent a l'Aleixar i a Reus se l'homenatjava amb un sopar.

Entre la seva obra literària de creació, hi ha petites antífonas impreses en estampes, amb motiu

de natalicis, nadales, ordenacions sacerdotals (Salvador Escarré, 1958), primeres comunions (Montserrat Mercadé Matas, Jordi Oriol Andreu, Lluís Domingo Rodríguez, Misericòrdia Carbassa Lucas, etc. A banda tenim les seves col·laboracions en els programes de Festa Major, Setmana Santa i altres publicacions periòdiques locals, com *La Veu de la Parròquia*, *Semanario Reus* i *Revista del Centre de Lectura*. De Ràdio Reus es guarden guions radiofònics.

Un altre fons interessant és l'originat per l'historiador selvatà Eufemià Fort i Cogul, compost per la seva ingent producció historiogràfica. Sobresurten els textos de les conferències d'història pronunciades a la sala d'actes del Centre de Lectura. En el VI Certàmen literari d'aquesta societat el 1959 obtingué un guardó pel treball "Pere Noguers, abat reusenc de Santes Creus". L'original mecanografiat ocupa trenta folis.

Activitats per la tardor

Entre les activitats de l'AMR programades per a aquesta tardor, podem esmentar:

— Del 18 al 30 de setembre,
Exposició "Per ballar jagans i molassa"
Arxiu Històric (Plaça del Castell, 3A)

Des del 1620 fins a l'actualitat, els gegants i la mulassa, com a figures festives propietat de la vila, han participat amb notable regularitat en les celebracions del Corpus, Sant Pere i tota mena de solemnitats cíviques i religioses. Aquest fet comporta que s'hagin conservat a l'Arxiu nombrosos documents municipals que fan referència al pagament dels balladors, els músics, les tasques de manteniment de les peces – vestits, perruqueria, repintat... – les reparacions i transformacions o el seu paper a la festa. La mostra proposa un recorregut per la història dels gegants i la mulassa a través dels documents de l'Arxiu, del segle XVII a XX, il·lustrada amb fotografies anteriors al 1950.

— Dimarts, 10 d'octubre
A 2/4 de 9 del vespre, a l'Arxiu Històric
Presentació del llibre de Dolors Marin i Salvador Palomar, *Els Montseny-Mañé, un laboratori de les idees*, editat per les regidories de Cultura i de Polítiques per a la Igualtat de l'Ajuntament de Reus. Col·lecció Publicacions de l'Arxiu, 12

Aquesta publicació que analitza la trajectòria de Teresa Mañé, primera mestra laica de l'Estat i de Joan Montseny, com a mestres i difusors de les idees llibertàries, posa especial èmfasi en l'etapa reusenca de la parella, on van obrir la primera escola mixta laica i en la formació de Frederica Montseny, nascuda a Madrid el 1905, després del forçat exili dels seus pares. El llibre és resultat de la recerca endegada amb motiu de les activitats organitzades el 2005 per commemorar el centenari de Frederica Montseny Mañé.

— Dilluns, 6 de novembre
A 2/4 de 9 del vespre, a l'Arxiu Històric
Conferència amb projecció d'imatges, a càrrec d'Ezequiel Gort *El convent de Sant Joan (1606): un projecte d'expansió urbana*

Enguany fa 400 anys de la construcció del convent de Sant Joan, un fet que suposaria l'inici de la urbanització d'un sector de la vila, fora la muralla medieval. L'activitat vol servir per conèixer aquest moment de la història de Reus: els conflictes amb el franciscans per l'edificació del nou convent, el paper del municipi, l'esclat festiu de començaments del segle XVII o l'expansió urbanística a partir del que avui és el carrer de Sant Joan.

Gegants i nanos al tombant de 1900 (AMR).

ARXIU HISTÒRIC
MUNICIPAL
REUS